

BİR MÜSTAKİL
DÜNYA

Topkapı Sarayı

AHMET ŞİMŞİRGİL

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

SARAYIN TARİHÇESİ VE DIŞ ÇEVRE

Topkapı Sarayı'nın Tarihçesi	14
III. Ahmed Çeşmesi	18
Hasbahçe'de Köşkler ve Kasırlar.....	19
Alay Köşkü	20
Çinili Köşk	21
Yalı Köşkü	22
Sepetçiler Köşkü	22
Kayıkhane	22
Serdâb Kasrı	23
Diğer Köşkler	23

I. BÖLÜM

BİRİNCİ AVLU

ALAY MEYDANI

Bâb-1 Hümâyûn.....	26
Alay Meydanı Yahut Yok Olan Tarih.....	27

II. BÖLÜM

İKİNCİ AVLU

DİVAN MEYDANI

Bâbüsselâm	34
Dîvân Meydanı	35
Dünya Siyasetine Yön Veren Oda: Kubbealtı.....	35
Dîvân Toplantılarının Cereyanı ve Teşrifatı.....	37
Dîvân-1 Hümâyûn'un Yetkileri.....	41
Dolap Ocağı ve Namazgâh	42
Mutfaklar	42
Teşkilatı	44
Meydan Çeşmeleri ve Meyyit Kapısı.....	45
Beşir Ağa Camii	45
Has Ahırlar	46

Has Ahır Halkı.....	46
Mehterhane-i Hümâyûn.....	48
Mehter Harp Duası (Harp Gülbankı).....	49
Zülüflü Baltacılar Ocağı.....	50
Adalet Kasrı	52
Eski Hazine Dairesi (Dış Hazine)	52
Selam Taşları	53
III. Selim'in Nişan Taşı.....	53
Sohum Kalesi Abidesi	53

III. BÖLÜM
ÜÇÜNCÜ AVLU
ENDERUN MEYDANI

Bâbüssaâde	56
Canlı ve İhtişamlı Görüntüler.....	58
Enderun Meydanı.....	60
Arz Odası	61
Ak Ağalar Koğuşu.....	64
Ağalar Camii	65
Enderun Kütüphanesi	66
Hünkâr Hamamı	67
Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi)	68
Kuşhane ve Harem Kapısı.....	69
Enderun Mektebi.....	70
Has Odalılar.....	78
İç Oğlanı Kavramı ve Enderun'da Günlük Hayat	80
Güneş Saati.....	83
Buhur Dibeği.....	83

IV. BÖLÜM
DÖRDÜNCÜ AVLU
KÖŞKLER BAHÇESİ

Köşkler Bahçesi.....	86
Revan Köşkü.....	86
Sünnet Odası	87
Cenaze Yıkama Yeri.....	87
İftariye Köşkü.....	89
Fil Bahçesi.....	90
Bağdat Köşkü	90

Mustafa Paşa Köşkü	92
Hekimbaşı Odası.....	93
Lâle Bahçesi	94
Mecidiye Köşkü.....	94
Esvab Odası.....	95
Sofa Mescidi.....	96

V. BÖLÜM
PADİŞAH EVİ HAREM

Harem-i Hümayûn	100
Harem Halkı	103
Hasekiler	105
Sultanlar.....	108
Harem Hizmetlileri	113
Cariyeler	118
Harem'in Mimarisi	125

VI. BÖLÜM
TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

İmparatorluk Hazinesi.....	154
Saray Arabaları.....	154
Silah Koleksiyonu.....	155
Saray Arşivi.....	156
Gümüş Koleksiyonu	156
Avrupa Cam ve Kristalleri	157
İstanbul Cam ve Porselenleri	158
Yabancı Ülke Porselenleri.....	159
Bakır ve Tombak Mutfak Eşyaları	161
Saray İşlemeleri	161
Padişah Kaftanları ve Elbiseleri.....	162
Saat Koleksiyonu.....	164
Saray Kütüphanesi	165
Hazine-i Hümayûn.....	166
Mukaddes Emanetler	168

VII. BÖLÜM
KİTÂBELER

Kitâbeler.....	180
Bibliyografya	220

ÖNSÖZ

Osmanlı padişahlarına dört asra yakın hizmet veren Topkapı Sarayı, Marmara ve Boğaziçi'ni aynı anda görebilen ve eskiden şehrin son derece müstesna ve her türlü tabiat güzelliğine sahip bir alanına inşa edilmiştir. Burası, bir kısım yazarların ifadeleriyle, dünyanın en güzel, en latif ve gönül alıcı yeridir.

Yaklaşık yedi yüz bin metrekarelik bir alana yayılan sarayda ilk yapılaşma Fatih devrinde başladı ve gelen her padişahın ilave ettirdiği fevkalade güzel yapılarla muazzam bir saray manzumesi oluştu.

Topkapı Sarayı uzaktan seyredildiğinde; eski devir ve günümüz saray modellerinden ziyade, sanki bir mektep ve medreseyi canlandırmaktadır. Bu fonksiyonları dolayısıyla emsallerinden özellikle ayrılacak, geçmişte ve gelecekte ikinci bir numunesi görülemeyecektir.

Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyûn, Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde denilen üç ana kapı ile dört avlu, Harem ve Hasbahçeler'den meydana geliyordu. Etrafı, Sûr-ı Sultanî denilen bin dört yüz metre uzunluğunda yüksek bir duvar ile çevrilmiştir.

Burası âdeta saray değil, müstakil bir dünyadır.

Bâb-ı Hümâyûn'dan Bâbüsselâm'a kadar uzanan dış avlu, her türlü faaliyetin merkezidir. Şikâyeti olanların ve adalet aramaya gelenlerin müracaatlarını sunacakları Deavi Kasrı buradaydı. Hastanesi, fodla fırınları, sarnıç ve su kuyuları, sim sakalar, hasırcılar, odun ambarı ocakları ve darphanesi ile bu avlu, her gün hummalı bir faaliyetin ve renkli bir hayatın merkezi konumundaydı.

İkinci Avlu'da yer alan Dîvânhane, önemi dolayısıyla meydana da adını vermiştir. Dört yüz yıl dünya siyasetine buradan yön verilmiştir. Âdeta dünyanın kalbi burada atardı. Dîvânhane'ye gölgesi vuran Adalet Kasrı, burada zulmün ve haksızlığın olmadığını vurgulamaktadır. Dîvânhane'nin ön yüzündeki bir kitâbede bu husus şöyle ifade edilir:

*Felekler bu yüce kubbe altından ibarettir,
Adalet olmasa bu köhne kubbe ayaklar üzre durmaz.*

Enderun'a girişi sağlayan Bâbüssaâde Kapısı bayram, cülus ve sefer merasimi gibi nice görkemli alaylara şahit olmuştur. Enderun ise, padişahın yaşadığı bir mekân

olmanın ötesinde asıl olarak, Osmanlı Devleti'nin en yüksek mektebidir. Dünyanın en zeki çocuklarının yaşadığı, eğitim aldığı ve ileride en yüksek mevkilere gelmek üzere yetiştirildiği bir mekânlar manzumesidir.

Bu alanın hemen dışında, her biri bir sanat harikası olan köşkler boy göstermektedir.

Nihayet padişahın validesi, eşleri, çoluk çocuğu ve hizmetlileri ile yaşadığı özel Harem bölümü... Yıllarca yanlış tanıtılan ve yorumlanan mekânların gerçek yüzü ilmî araştırmalar neticesinde, günümüzde bütün açıklığıyla ortaya çıkmış bulunmaktadır. Harem bölümü de aynen Enderun gibi yüksek bir ilim ve kültür mektebidir.

1854'te Sultan Abdülmecid, Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırıp resmi sarayı buraya taşıyınca, Topkapı Sarayı artık Mukaddes Emanetler'in ve iç hazinenin korunduğu, belli günlerde padişah tarafından ziyaret edilen bir mekâna dönüşmüştür. 3 Nisan 1924'te ise müze haline getirilmiştir. Günümüzde Osmanlı döneminin zenginliğini, haşmetini ve gücünü yansıtan, hazinelerinin sergilendiği bir mekân olarak varlığını devam ettirmektedir.

Böylece Topkapı Sarayı, neredeyse Osmanlı medeniyetini bir bütün halinde tüm ihtişamıyla ve zarafetiyle gözler önüne sermekte ve bize dillendirmektedir.

Eserin en önemli taraflarından biri de, şüphesiz saraydaki hemen her eserin üzerindeki kitâbelerinin hem aslı, hem de günümüz Türkçesiyle okuyucuların istifadesine sunulmuş olmasıdır.

Eseri mükemmel bir tasarımla bir kez daha okuyucuyla buluşturan Timaş Yayınları yetkililerine, Tarih Proje Editörü Adem Koçal Bey'e, Tarih Editörü Zeynep Berktaş'a, kapak tasarımı için Ravza Kızıltuğ'a, iç tasarımını yapan Hüseyin Özkan'a, tashihleri için Hamza Umut Albayrak ve Ümran Tüzün'e, Topkapı Sarayı kitâbelerinin okunuşunda yardımlarını gördüğüm Süleyman Kuku Bey'e ve eserdeki canlı ve konuşan fotoğrafları için İrfan Özfatura ile Hilmi Aydın Beylere teşekkürlerimi sunarım.

İşte tarihinden günümüze Topkapı Sarayı'ndaki mekânların, köşkerlerin, odaların, hücrelerin tarihî fonksiyonları, mimari özellikleri, maksadını ifade eden kitâbeleri, sarayda yaşayanların hayat tarzları, hizmet birimleri, sınıfları ve günümüzdeki konumu ile dünden bugüne sarayın uzun serüveni...

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

GİRİŞ

SARAYIN TARİHÇESİ VE DIŞ ÇEVRE

“İki kıtanın hükümranı, iki denizin hakimi, insanlar ve cinler üzerinde
Allah’ın yeryüzündeki gölgesi (halifesi) doğu ve batıda
Canab-ı Hak’ın yardımına kavuşmuş, Konstantiniyye’nin fatihi
Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han’ın saltanatını
Allah daim eylesin ve onu kutup yıldızından yüce kılsın!..”

Bâb-ı Hümayûn Kitâbesi

Topkapı Sarayı'nın Tarihçesi

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra öncelikle bugünkü Bayezid Meydanı'nda, İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde ahşaptan bir saray yaptırmıştır. Günümüzde bu saraydan eser kalmadığından onun hakkında ancak mevcut gravürlerden bilgi edinebilmekteyiz. Ancak Fatih'in burayı geçici bir zaman için düşündüğü anlaşılmaktadır. Nitekim 1465'te İstanbul'un güneyinde, Ayasofya ile Sarayburnu arasında iki tarafı deniz, bir tarafı kara ile çevrili yerde yeni bir sarayın inşasını emretmiştir. İstanbul'un yedi tepesinden biri olan ve Zeytinlik denilen Sarayburnu surlarının tabii güzelliklerle iç içe oluşu, Fatih'i burada bir saray inşasına yöneltmiş olmalıdır.

Bizanslılar devrinde Topkapı Sarayı'nın yer aldığı arazide harabe halindeki Akropolis Tapınağı ile Ayasofya Kilisesi'nin papazlarına ait konutlar bulunuyordu. Gülhane Parkı'nda ise kışla ve cephane ambarları vardı. Sarayburnu'nda Hagia Barbara Kapısı ve Gotların sütunu sıralanıyordu. Deniz kıyısı boyunca ise Bizans'ın surları uzanıyordu. Fatih bu deniz surlarını "Sûr-i Sultanî" denilen kara surları ile birleştirerek geniş bir şehir-saray meydana getirdi.

Fatih devri tarihçilerinden Tursun Bey sarayın yapımını şöyle nakletmektedir:

"Arab, Acem ve Rum ahalisinden mahir mimarlar ve mühendisler getirtip, kendi kâmil aklının mimarisine uygun olarak az müddet içinde o güzel ve ferahlık verici arsa üzerinde yüce bir saray yaptırdı. Bu saray için nice sanatlar kullanıldı. Bütün noksanlıklardan uzaktı. Her köşkü pek güzel ve imrenilecek biçimdeydi. Her sahası ferah, berrak,

her çeşmesi Hızır suyu gibiydi. Sanki Kevser Irmağı ondan akardı.

*Saray-ı âli ki onun mislini hiç
Ne kısra gördü, ne kayser ne fağfur*

*Yapıldı adl ü bezl erkânı üzre
Anunla oldu Stanbul ma'mur.*

Bu gönüller açan saraya bir sur çektirip, türlü şekillerde burçlar ve kapılar ve bir güzel kale düzenledi. Kalenin surları ile saray duvarının arasını bağ u bostan, bahçe-i gülistan eyledi. Yer yer çeşmeler, havuzlar, sohbetgâhlar yaptırdı. Bu bahçe ortasında şahane bir sırça saray ve onun karşısında Osmanlı üslubu üzere planlı, benzersiz bir kasır yaptırdı.

*Gören der kim: "Bu Cennet yâ İrem mi?
İrem der kim: "Bu hüsne ben irem mi?"*

Fatih'in yaptırdığı kara surlarının ana girişi, Ayasofya tarafındaki Bâb-ı Hümâyûn'dur. Buradan batıya doğru giderek meyli artan bir yokuşun sonunda Soğukçeşme Kapısı (bugünkü adıyla Gülhane Parkı Kapısı) yer alır. İlerleyen surlar III. Murad Hân tarafından yaptırılan Alay Köşkü'nden itibaren kuzeye döner. Denize doğru uzanan surun batı yönündeki büyük kapısı Demir Kapı'dır. Demir Kapı'ya varmadan iki tane küçük servis kapısı (Koltuk Kapı) vardır. Sur, Yalı Köşkü'nün olduğu yerde denize ulaşır. Burada Bostancıbaşı Dairesi ile sarayın kayıkları ve kayıkçıları bulunuyordu. Sonra, deniz kenarından doğuya doğru uzanarak bugün yerinde olmayan sarayın en eski deniz kapısı olan Top Kapısı'na ulaşır. Burada sur ile deniz arasında dar bir rıhtım bulunuyordu. Top Kapısı'nın arkasına I. Mahmûd Hân'ın yaptırdığı Topkapı Sahil Sarayı, sonra III. Selim Hân tarafından yaptırılan Şevkiye Köşk'ü bulunuyordu ki; bu nefis yapılar maalesef günümüze gelememiştir.

Sarayburnu'ndan güneye doğru dönen surun, bu kıyıdaki ilk kapısı Bostancı Tabhanesi'nin önünde yer alan Odun Kapısı'dır. Gülhane Meydanı denilen büyük oyun meydanının önünde Değirmen Kapısı yer alır. Bu kapı, adını, hemen yanında olup sarayın ununu öğüten değirmenden almaktaydı. Bu kıyıda sur üzerinde Sinan Paşa Köşk'ü bulunmaktadır. Ahırkapı feneri geçildikten sonra, Balıkhane Kapısı ve bugün olmayan Balıkhane Kasrı gelir. Sur, buradan itibaren bir müddet daha gittikten sonra kuzeye doğru döner. Bu noktada Otluk Kapısı bulunmaktadır. Saray ahırlarının bir bölümü bu kapının hemen dışında bulunurdu. Bu kapıdan itibaren sur, oldukça meyilli bir yokuşu izleyerek Bâb-ı Hümâyûn'a ulaşır. Böylece beş kilometre uzunluğundaki surun çevirdiği alan, 700 bin metrekaarelik bir araziye kapsamaktadır. Sarayın kapladığı binaların yüzölçümü ise, 80 bin metrekaaredir ki Vatikan Devleti'nden daha büyüktür.

Fatih döneminde, sarayın birbirinden haşmetli kapılarla ayrılan üç ana avluya dayanan yapısı şekillenmiş bulunuyordu. Bâb-ı Hümâyûn'dan girilen Birinci Avlu'da çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü bir yapılanma mevcuttu. Halka da açık olan bu meydanın hiçbir

dönemde düzenli bir planı olmadığı gibi, zaman zaman değişen yapıları da günümüze kadar ulaşmamıştır. Sarayın orta kapısı olan Bâbüsselâm, Dîvân Avlusu'na açılmaktadır. Kaynaklarımıza göre Fatih döneminde bu avlunun Marmara cephesine mutfaklar, Haliç cephesine ise Has Ahır, Kubbealtı ve kulesi inşa olunmuştur. Kubbealtı'nın konumu sarayın Harem bölümünden ulaşılacak şekilde düşünülmüştür. Bugün İkinci Avlu'daki hiçbir yapı Fatih döneminden kalma değildir. Zaman zaman bakım görerek değişikliğe uğramışlardır.

Bâbüssaâde'den geçilerek girilen Üçüncü Avlu, Enderun Avlusu'dur. Bu avluda ilk olarak Fatih Köşkü inşa olunmuştur. Bunun karşısında avlunun kuzeydoğu köşesinde Has Oda yapılmıştır. Yine bu avlu içerisinde Fatih döneminde tamamlanan Arz Odası, Enderun Mektebi ve Yatakhane ile padişahın hanımları için odalar vardı. Bu binalardan sadece Fatih Köşk'ü kısmen değişerek günümüze kadar gelebilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, on üç yılda tamamlanan bu saraya *Saray-ı Cedit* yani Yeni Saray adını vermiştir. İnşaat biter bitmez de Bayezid'deki Eski Saray'dan bu Yeni Saray'a taşınmıştır. Bunun dışında saray, *Saray-ı Amire*, *Südde-i Saâdet* ve *Der-i Devlet* gibi isimler

ile de anılmıştır. Yeni Saray'a Topkapı Sarayı adının verilmesi XIX. asırda olmuştur. Daha önce Sarayburnu sahilindeki Sur Kapısı topraklarla donanmış olduğu için Top Kapısı adını taşıyordu. Sultan I. Mahmûd Hân, bu deniz kapısı arkasında ahşap bir saray yaptırmış ve buraya Topkapı Sahil Sarayı denilmiştir. Bu saray 1862'de çıkan bir yangında yok olunca adı Yeni Saray'a verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'den itibaren tahta çıkan padişahlar, sarayda koğuş, oda, köşk, cami ve kütüphane gibi eklemeler yapmışlardır. Zaman zaman ortaya çıkan yangın ve depremler de sarayın şekil değiştirmesine yol açmıştır. Saray, bugünkü planının ana hatlarını XVI. yüzyılda kazanmıştır. Minyatürler gözden geçirildiğinde bu asrın başında Harem'in oluşturduğu genel simetriği bozan fazlalık yoktur ve sarayın karakteristik planı daha belirgindir. XVI. yüzyılda en önemli ek yapılar ve değişiklikler, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve III. Murad Hân dönemlerinde olmuştur. Kanuni döneminde özellikle Kubbealtı'nın inşası mühim bir olaydır. Zira bu durum devlet işlerinin tümüyle Topkapı Sarayı'ndan idare olunduğunun göstergesidir.

Yavuz Sultan Selim devrinin en önemli özelliği ise, hilafet makamının Osmanlılar'a geçmiş olmasıdır. Onun, Mukaddes Emanetler'i sarayın özel bir odasında toplaması ise burayı İslâm âlemi için önemli bir merkez haline getirmiştir.

XVI. asrın ikinci yarısında bugünkü Harem-i Hümayûn bölümü ile XVII. asırda bahçelerde köşkler inşa edilmiştir. Harem Topkapı Sarayı'na taşınmasıyla padişahlar, siyasi hayatlarının yanı sıra, özel hayatlarını da sarayda geçirmeye başlamışlardır. Saray arazisi üzerinde on cami, üç namazgâh, sekiz koğuş, on dört hamam, iki hastane, iki eczane, beş okul, on iki kütüphane, yedi köşk,

yedi hazine, altı kule, yirmi iki çeşme, on bir kuyu, iki sarnıç, altı havuz, iki su terazisi, yirmi mutfak ve dört yüz civarında oda ve salon bulunuyordu.

1509'da kırk beş gün devam eden ve küçük kıyamet (kıyâmet-i suğra) denilen yer sarsıntılarında Topkapı Sarayı'nın bazı bölümleri de yıkılmıştı. Sultan II. Bayezid'in yatak odasındaki tavan çökmüş, padişah birkaç saat önce buradan ayrıldığından kurtulmuştu. 1574'te ise saray mutfakları önemli bir yangın geçirmişti. Bu yangından sonraki devirlerde Mimar Sinan da görev almış, hatta ilave binalar da inşa etmiştir. 1660, 1665 ve 1863 yılları yangınlarında ve 1776 yılı yer sarsıntısında Topkapı Sarayı'nın ve sahil köşklarinin önemli kısımları yok olmuştur. Sultan Abdülaziz'in fermanı ile 1873'te Marmara Denizi kıyısından demiryolu inşaatının geçirilmesi ile de bu kısımdaki köşkler ortadan kalkmıştır.

Topkapı Sarayı 1465-1854 yılları arasında dört yüz yıllık bir zaman dilimi içerisinde Osmanlı padişahlarına dünyanın üç kıtasında bulunan onlarca ülkeyi ve milleti idare merkezliği ile özel hane görevi yaptı. Bu itibarla sarayın birbirinden kesin hatlarla ayrılmış kısımlarında harem halkı ve hizmetlilerin yanı sıra saray görevlileri, muhafızlar ve hizmetlileri

ile burası âdeta bir şehir hüviyetindeydi. Sarayda yaşayan bu görevliler ocaklara, koğuşlara ve odalara ayrılmışlardı. Bunlar bostancılar, kapıcılar, zülüflü baltacılar, peykler, solaklar, müteferrikalar, seferliler, kilerliler, hazineliler ve has odalılar idi. Bu saray görevlileri hangi ocağa ait iseler o ocağa ait giyim şeklini kullanırlardı.

Sultan Abdülmecid 1854'te Dolmabahçe Sarayı'nın yapılması ile Topkapı Sarayı'ndan buraya taşınmıştır. Bu tarihten sonra padişahlar Topkapı Sarayı'nda oturmazdılar. Ancak bazı saray görevlileri burada yaşamaya devam ettiler. Saray ailesi Ramazan günlerinde Mukaddes Emanetleri ziyaret etmek için Topkapı Sarayı'na gelirlerdi. Sultan Abdülaziz ile Sultan Vahideddin daha önceki Osmanlı padişahları gibi Bâbüssaâde önünde kurulan Taht-ı Hümâyûn'a oturarak cülus merasimi yaptırılmışlardır.

Topkapı Sarayı, devlet merkezi olmanın çıkınca da yabancıların ilgisini çekmeye devam etti. Yabancı heyetler ancak İrade-i Seniyye ile sarayı gezebilirlerdi. Sultan Abdülaziz yoğun istekler karşısında değerli, paha biçilmez eşyalardan bir kısmını salonlara yerleştirerek heyetlere gezme ve görme imkânını tanımıştır.

3 Nisan 1924'te, Bakanlar Kurulu kararınca, Topkapı Sarayı müzeye dönüştürüldü. 9 Ekim 1924'te ise, dünyanın en zengin ve en büyük müzesi olarak hizmete açıldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında kapalı tutulan ve restore edilen saray, 23 Nisan 1948'de ikinci kez müze olarak hizmete girmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki sarayın gerek inşası gerekse sonraki dönemlerinde burada yer alan pek çok Bizans eserine Osmanlılar hiç dokunmamışlar ve belki yerlerinde ibka etmişlerdir. Lala Bahçesi'nde yer alan Vaftiz

Havuzu ve mutfak bölümlerinin önünde yer alan dev sütun başlıkları bunlardan bazılarıdır. Bu durum Osmanlılar'da herhangi bir tarihî miras takıntısı olmadığını en açık göstergesidir. Kendinden evvelki mirasa duyulan bu saygı, büyük bir medeniyet ve insanlık mirasını sahiplenmenin de delilidir. Ayrıca günümüz dünya toplumlarına en büyük mesajı vermektedir.

Yine Topkapı Sarayı'nın hemen dışında yer alan Ayasofya Camii de bu düşünce ve davranışın dünyaya açık en çarpıcı misalini vermektedir. O vakte kadar yeryüzünün en büyük ve en şöhretli ve nadide mabedini, Fatih Sultan Mehmed istese fethin sembolü olarak, Fethiye adını vermek suretiyle camiye çevirebilirdi. Ancak o yine insanlık mirasına duyduğu saygı gereği camiye çevirdiği mabedin ne adını, ne de yapısını değiştirmiştir. Ayasofya Camii'ni protokolda birinci cami yaparken çevresinde yer alan medreseleri de Osmanlı medreselerinin en üst bölümüne yerleştirmiştir. En yüksek ücreti günlük altmış akçe ile Ayasofya Medresesi müderrisine vermiştir. Hükümdarların çoğu Cuma namazlarını ve teravihlerini bu camide kılarlardı. Şüphesiz onların bu camiye verdikleri değer ve kıymet, Ayasofya'nın günümüze kadar muhafazasının da en önemli sebebi olmuştur. Öte yandan Bizans'tan kalan bu büyük eserin karşısına, Osmanlıların Sultanahmet Camii gibi muhteşem bir eseri inşa ettiklerini de belirtmek gerekir.

Topkapı Sarayı'nın birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü avludaki asıl birimleriyle çevresindeki Hasbahçe ve içindeki köşklere önce, surların ve Bâb-ı Hümâyûn Kapısı'nın hemen dışında bir sanat şaheseri olan III. Ahmed Çeşmesi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

III. Ahmed Çeşmesi

Topkapı Sarayı ana giriş kapısının hemen dışında yer alan bu sanat abidesi hakkında söylenecek o kadar şey var ki. Sultan III. Ahmed Hân'ın emriyle 1728-29 yıllarında, Mimarbaşı Kayserili Mehmed Ağa tarafından yapılan Türk-Osmanlı şaheserlerinden biridir. Muhteşem bir köşk görünümündeki çeşme, dört cepheli bir meydan çeşmesi olarak planlanmıştır. Kare planlı olup dört köşesinde, dışarı yarım yuvarlak çıkıntılar halinde taşan üçer şebekeli sebilleri vardır. Her cephenin ortasında ise birer çeşme yer alır. Çeşmelerin iki tarafında ise mihrap biçimli nişler bulunur.

Çeşmenin üstü çok geniş saçaklı ve dışı kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Çatının ortasında sekiz cepheli bir kasnak üstünde dilimli bir kubbecik yükselir. Dört sebilin üstüne isabet eden yerlerde aynı şeklin küçük birer numunesi halinde dört kubbecik daha yer alır.

Lâle Devri'nin en meşhur yapılarından olan ve meydan çeşmelerinin bütün Türk sanat tarihi içinde ortaya konulmuş en göz kamaştırıcı örneği bulunan III. Ahmed Çeşmesi'nde işlenmemiş bir yer yok gibidir. Devrinin ünlü şairi Seyyid Vehbi Efendi'nin 28 beyitten meydana gelen meşhur kasidesi bu çeşmeye işlenmiştir.[bkz. kitâbe 1] Bu manzumenin son tarih beyti bizzat III. Ahmed

Hân tarafından söylendiği gibi, yine onun tarafından çeşmenin Ayasofya Camii'ne bakan cephesinde boydan boya tek satır halinde, celi sülüs hattı ile yazılmıştır. Beyit şöyledir:

*Târih-i Sultan Ahmed'in câri zebân-ı lûleden
Aç besmeleyle iç suyu, han Ahmed'e eyle duâ.*

Açıklaması:

“Sultan Ahmed'in tarihi, lulenin dilinden akar

Besmele ile aç, suyu iç, Ahmed Hân'a dua eyle.”

İtalyan edebiyatçı Edmondo de Amicis bu eserle ilgili olarak şöyle yazar: “İnsan elinin oyup işlemediği ufak bir yer kalmamıştır. Zarafet, sabır ve servetin harikasıdır. Hiç şüphesiz ki bu eser, cam bir fanus içinde korunmaya değer. Bu eşsiz, koca pırlanta kim bilir ilk gün nasıl parlıyordu. Onu bir defa görmek, insan gözündeki hayalinin ölünceye kadar silinmesi için kâfidir.”

Hasbahçe'de Köşkler ve Kasırlar

Topkapı Sarayı'nın ana mekânlarını çevreleyen Hasbahçeler çeşitli hizmet yapıları, köşkler, kasırlar spor alanları ile doluydu. Sarayın en geniş alanını oluşturan bahçeler Bostancıbaşı teşkilatının sorumluluğu altındaydı. Bostancılar, Osmanlı sarayının dâhili ve haricindeki padişahlara ait bahçe ve bostanlarla, padişah ve saray hizmetindeki kayıklar ve

diğer birtakım işlerde hizmet eden ve geniş bir teşkilatı olan mühim bir ocaktı.

Bahçe ve bostan işleriyle meşgul olan bostancılar, Hasbahçe ve Hassa bostanları efradı

olarak iki kısımdı. Hasbahçe bostancıları yirmi bölük olup saraydaki Hasbahçe'ye bakarlardı. Ocak mensuplarının bir kısmı Yalı Köşkü, Sepetçiler Köşkü, Kayıkhaneye, Balıkhaneye, Otluk kapı, Soğuk çeşme, Heybeci, Bamyacı, Kuşhane, İncili Köşk vs. yerlerde istihdam olunmuşlardı.

Hasbahçeler, Fatih devrinden itibaren bir taraftan köşklerle donanırken diğer taraftan her çeşit ağaç ve çiçeklerle bezenerek bir zevk ve safa parkı halini aldı. Hasbahçe'de çiçek yetiştirme her devirde önemli bir tutku olmuştur. Padişahların çoğunluğu bahçe sevgisini taşımış ve çiçek türlerinin en güzellerini bulundurmak için gayret sarf etmişlerdir. Lâle sevgisi bir devre adımı verecek kadar ileri gitmiş ve dünyanın en güzel en nadide lâleleri bu hasbahçelerde yetiştirilmiştir.

Kanuni devrinde İstanbul'a gelen Avusturya Elçisi Busbecq, Türklerdeki çiçek sevgisini şu ifadeleriyle nakletmektedir:

“İstanbul'a yaklaşmıştık. Buradan geçtiğim zaman her yanda nergis, sümbül, lâle gibi türlü çiçekler gördük. Bunların kış ortasında açmış olmaları şaşılacak bir şeydi. Zira mevsim elverişli değildi. Çiçekler o kadar güzel kokuyordu ki, bizler gibi alışık olmayanların başını döndürüyordu. Çiçeklere çok düşkün olan Türkler bir güzel çiçek için aşırı paralar vermekten çekinmezler... Türkler gül yapraklarını da yere düşürmezler. Çünkü inançlarınca gül, Peygamberlerinin terinden meydana gelmiştir”.

Günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki pek çok mühimme kaydından takip edildiğine göre Halep'ten sümbül soğanı, Edirne'den gül, Kırım'dan Kefe'den lâle soğanları, Maraş'tan ak ve gök sümbül soğanları, İznikmid, Karamürsel ve Yaylakabad'dan çınar, dışbudak, karaağaç, çitlembik, meşe, defne, erguvan ve ahlat fidanları için beylerine buyruklar gönderilmiştir. Yetiştirilen saray çiçekleri on yedi çiçekçi dükkânında satılırdı. Böylece saray bahçeleri fonksiyonel bir role de sahip olurdu.

Bu zevk ve safa bahçelerinin içinde ve deniz kıyısında padişahların yazlık olarak yaptırdığı köşkler ve saraycıklar da yer alıyordu.

Bu köşk ve kasırlarla süslü hasbahçeler, üç kıtada milyonlarca kilometrekareyi türlü gayeler içinde yöneten Osmanlı padişahlarının zihnen dinlenmelerini ve kendilerini yenilemelerini sağladı.

Alay Köşkü

Topkapı Sarayı'nın ana manzumesini çeviren Sûr-i Sultani'nin Divanyolu Caddesi'ne bakan köşesindeki burcun üzerine inşa edilmiştir. Daha önce III. Murad Hân zamanında aynı yerde yaptırılan köşkün yerinde yaptırıldığı sanılmaktadır. Bugünkü bina, pencere kemerlerinde Hattat Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılan manzum kitâbeden anıldığına ve ebced hesabına göre 1235'te (m. 1819-20) inşa olunmuştur.

Ampir üslubunda yapılmış köşkün, üzeri kabartma süslü yedi cephesi vardır. Ahşap olarak inşâ edilen köşkün dış cephesi ise mermer kaplıdır. Köşkün üstü ise 12 dilimli bir külâh ve onun altında bir kubbe ile örtülüdür. Bu örtü, geniş ve çıkıntılı saçaklarıyla, yapı ile birleşir.

Köşkün en üst kısmında sağda üç büyük ve bir küçük, solda iki yan oda vardır. Taht

odasının sağında; biri surlara açılan iki oda bulunur. Ayrıca Taht Odası'nın önünde Gülhane Parkı'na bir rampa ile ulaşılan genişçe bir sofa ve antre vardır. Taht Salon'u, çıkıntılı taş konsollar üzerine oturmaktadır. İkinci katta ise iki oda vardır. En alt kat ise bodrumdur. Burasının Gülhane Parkı'na bakan on dört penceresi ile iki kanatlı iki kapısı vardır.

Köşkün pencere kemerlerini, Hattat İzzet Molla'nın yazıları süslemektedir. Pencereleri ise demir parmaklıklarla süslüdür. Yapının üstünü örten külâhın altında bulunan kubbenin içi ve sofanın tavanı kalem işi süslemelerle tezyin edilmiştir.

Alay Köşkü, Saray-ı Hümayûn'un şehire doğrudan doğruya temas eden tek parçası konumundaydı. Padişahlar seferler, zaferler ve saray düğünleri münasebetiyle yapılan göz alıcı ordu-esnaf alaylarını bu kasrın penceresinden seyrederdiler. İstanbul halkı da bu merasimlere büyük ilgi gösterirdi. Askerin ve halkın bu esnada padişahı selamlamaları dolayısıyla köşke Selam Köşkü de denilmiştir.

Ayrıca zaman zaman ayaklanmalarda padişahlar burada ayak divânına çağırılırlardı. Alay Köşkü'nün penceresine çıkan padişah, burada şikâyetleri dinler ve nasihatler ederdi.

Dolmabahçe Sarayı'nın yapımından sonra, padişahın burada ikamet etmeye başlamasıyla Alay Köşkü de yerini, Dolmabahçe Sarayı'nda yol kenarında bulunan Pembe Köşk'e devretmiştir. Alay Köşkü ise yakınlarında yaptırılan Telgrafhane'nin emrine verilmiştir. Daha sonra Telgrafhane'nin buradan taşınmasıyla uzun müddet boş kalmıştır. Cumhuriyet'ten sonra da zaman zaman değişik maksatlarla kullanılmış olup, 1960'ta yapılan tamirat neticesinde bazı bölümleri kaldırılmıştır. Alay Köşkü'ne son olarak da Topkapı Sarayı'na ait bir koleksiyon konulmuştur. Ayrıca zarif yapısıyla İstanbul'un tarihî bir bölgesini süslemektedir.

Çinili Köşk

Sarayın Birinci Avlusu'ndaki Kozbekçiler kapısından Haliç girişine doğru inen yamaçın üzerinde inşa edilmiştir. Bu sebeple giriş cephesinin arazi seviyesinden fazla yüksek olmayışına karşılık Haliç'e bakan arka cephesi oldukça yüksekte kalmıştır.

Köşkün kapısının üzerindeki çini kitâbesine göre inşası, Fatih Sultan Mehmed zamanında 877'de (1472-73) gerçekleştirilmiştir. Sırça Köşk adıyla da anılan yapı, Türk sanatının şaheserlerindedir. Fatih devri tarihçilerinden Tursun Bey bu köşkü "sırçadan yapılmış bir yere ve altlarında ırmaklar akan cennete" benzetmektedir.

Önden tek, arka yönden iki katlı olan köşkün yapımında beyaz köfeki taşı kullanılmıştır. Yan ve arka cephesinin duvarlar aralarında kırmızı tuğla dolgular da bulunur. Böylece dıştan renkli bir görünüm kazanmıştır. Köşkün dört iç eyvanı ve bunları birleştiren tek bir kubbesi, köşelerde dört, mihverde bir

olmak üzere beş odası vardır. Odaların geride olan ikisi daha basit tutumlu, hizmete mahsus yerlerdir. Birisinde bodruma inen merdiven vardır. Asıl odalar önde olan üç tanedir. Bunlar birbirinden çok başka renk ve şekillerde, bir kısmı yıldızlı harikulâde çinilerle kaplıdır. Orta odanın kubbesinin ve köşeliklerinin alçı tezyinatı emsalsizdir. Bina, Eski Eser Müzesi yapıldığı zaman ara duvar sökülmüş, iki taraf birleşmiştir. Son tamirde bu duvar ihya edilmiş olmakla beraber, dış eyvanı örten camkân yerinde bırakılmıştır. Bütün eyvanlar gibi, açıkta olanlar da çini kaplıdır. Soldaki odada duvara açılmış bir niş içinde Tavuslu Çeşme yer almaktadır. Çeşmenin iki tarafında manzum birer kitâbe vardır.

Bodrumun yalnız Gülhane Parkı tarafı açıktır. Üç tarafı toprağa gömülüdür. Bu sebeple üç tarafa boş dehlizler yapılarak su ve rutubete karşı odalar muhafaza altına alınmıştır. Köşkün giriş cephesinde dar bir ara kat çıkarılmıştır. Binanın üstü aslında taraçadır. İçlerde olduğu gibi, revak cephesi ve eyvan,

nefis çinilerle kaplıdır. Bu kısmın çinileri daha ziyade kesme mozaiktir; içtekiler levha halindedir. Çinili Köşk tam bir zevk ve safa mekânı olup, dört eyvanlı Türk planında, nev'i şahsına münhasır bir yapıdır. Muthaşem bir Osmanlı Türk zevkini temsil eder. İleride İran'ın Safevî köşklerine de misal teşkil etmiş ve çini kaplamada da mozaik usulünün tatbik edildiği son bina bu olmuştur.

Çinili Köşk'ün karşısında bulunan Arkeoloji binasının yerinde eskiden III. Mehmed Köşk'ü bulunuyordu. Surre Alayları bu köşkün önünde yapılır ve padişahlar Surre-i Hümâyûn'u buradan uğurlarlardı.

Yalı Köşkü

Demirkapı'yı geçtikten sonra Haliç'e ulaşılan noktada Sûr-i Sultani dışında Boğaziçi'ne

doğru yönelmiş olarak inşa edilmişti. Bir bodrum katı üzerinde etrafı revaklı ve geniş saçaklı harikulâde zarif bir köşktü. Çevresinde Bostancıbaşı Dairesi ve Hasekiler Köşkü bulunurdu.

Günümüzde mevcut olmayan köşk, çok zengin hatıralara sahipti. Padişahlar deniz gezintilerine çıkacakları zaman saltanat kayığına buradan binerlerdi. Kaptan paşalar sefere çıkarken hükümdara bu köşte veda eder, sefer dönüşünde de burada kabul olunurlardı.

Sepetçiler Köşkü

Haliç kenarında sarayın Hasbahçesi içerisinde deniz surunun üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. 1643'te Sultan İbrahim'in emriyle Başmimar Kasım Ağa'ya yaptırılmıştır.

Çok sayıda kemer ve tonozlu bir alt yapı ve sur üzerine oturan köşkün üst katı, çıkmalı birer açık ve kapalı mekândan oluşurdu. Boğaziçi'ne nâzır baştan başa uzayan balkonu boğazın nefis havasını sinesine çeker. Zamanında çok zengin dekorlu olduğu bilinen köşk, Yalı Köşkü ile birlikte özellikle Harem halkının donanma şenliklerini seyretmesi amacıyla inşa olunmuştu.

Son yıllarda tamir edilen köşk, Uluslararası Basın Merkezi'nin kullanımına bırakılmıştır.

Kayıkhane

Sepetçiler Köşkü'nün Boğaziçi yönünde hemen bitişiğinde bulunuyordu. Kapısının üstünde bulunan manzum kitâbeden anlaşıldığına göre Sultan III. Selim zamanında Valide Sultan tarafından mutfağı ve hamamı ile birlikte tamir olunmuştu.

Kayıkhane, saltanat kayıklarına mahsus olup içinde Sultan II. Mahmûd, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Hân'ın köşklü saltanat kayıkları ve daha başka mükellef kayıklar duruyordu. Görünüşleri pek güzel ve zarif idi.

Abdülmecid Hân'ın validesi Bezmiâlem Sultan'ın kayığının köşkü kafesli idi. Kayıkhanenin içindeki hususi bir bölümde pek kıymetli bir antika bütün azameti ile duruyordu ki bu da, üç asrı aşkın süredir istirahate çekilmiş olan Sultan IV. Mehmed'in kadırgası idi. Kırk sekiz kürekli muazzam kadırganın özellikle kış bölümündeki köşkünün ziyneti, nakışları ve zarafeti kalemle ifade edilecek gibi değildi. Kemer şeklindeki köşkün her tarafı ince kalem ile minâkâri (çini) altın işlenmiş ve kabartmaların ortasına akik ve nefes gibi muhtelif renklerde kıymetli taşlarla süslenmiştir. Sağ ve sol taraflarına birer beyt, gömme olarak sedefle işlenmiştir. Yazının güzelliği ve zarafeti insanı baktıkça hayretler içinde bırakırdı. Dua mahiyetindeki bu beyitler şöyleydi:

“Hazret-i Sultan Muhammed Hân-ı Gazî'nin müdâna

Bahr ü berrde yâri Hızır ü hâfız Allah ola
Yapdıra daim saâdetle nice a'la kayık
Ömr-i Nuh ile cihan mülkünde şehin-şâh ola!”

Abdurrahman Şeref Bey, “Böylesine zarif, latif ve şahane bir eseri hiç görmemiştim, bakımsızlığı dolayısıyla yanından derin bir üzüntüyle ayrıldım,” der. Ne yazık ki sonraki nesiller bu paha biçilmez hazineleri görme imkânını da bulamadılar.

Serdâb Kasrı

Şevkiye Köşkü de denilen kasır, Topkapı Sarayı'nın nadide köşelerinden birisi idi. Malesef bu nadide ve kıymetli hatıralarla dolu köşkten günümüze hemen hiçbir şey kalmamış gibidir. Abdurrahman Şeref Bey köşk hakkında bilgi verirken diyor ki:

“Topkapı Sarayı'nın arkasında, Sultan III. Selim, validesi için Serdâb (Soğuk Su) denilen şirin bir kasır yaptırmıştı. Bu köşk, Selimiye ve Adalar tarafına nâzır idi. Dalgalı mermerden

yapılmış bir sanat şaheseri idi. Odalarının duvarları aynalarla kaplanmış ve aralarına çiçek saksıları konulmuştu. Saksılardan da sular akıyordu. Sultan Abdülmecid Hân'ın, Topkapı Sarayı'na teşriflerinde bu gönül çeken köşkte bir müddet istirahat etmek âdetleri imiş.”

Son dönemlerde bakımsız kalarak harap olan köşk, Fuat Paşa'nın sadareti sırasında Yalı Köşkü ile beraber yıktırılmıştır.

Diğer Köşkler

Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi yönündeki bahçe, önceden Gülhane Bahçesi adını taşıyordu. Bugünkü Gülhane Parkı'nın bulunduğu yere bu sebeple Yeni Gülhane Meydanı denilmiştir.

Şevkiye Köşkü'nden Ahırkapı ve Otluk Kapısına doğru uzayan bu bahçede küçük, fakat zarif, pek çok köşk bulunuyordu.

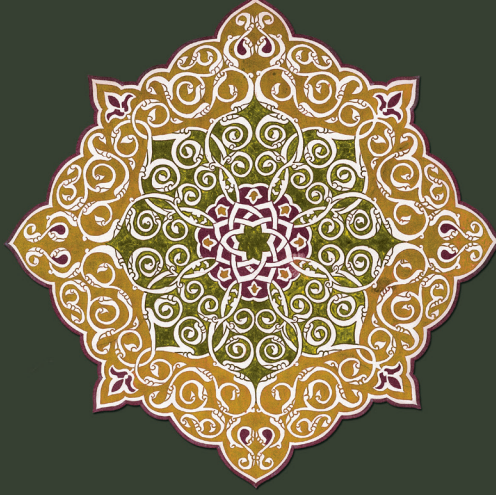
Mermer Köşk: I. Selim Hân tarafından bilhassa iç süslerine özen gösterilerek yaptırılmış bir bina idi.

İshakiye Kasrı: Sultan Abdülaziz zamanında bahçe içinde yaptırılmış fevkalade güzel fakat küçük bir köşktü.

İncili Köşk: Değirmen ve Balıkhane kapıları arasında sarayın Marmara Denizi surları üzerindedir. III. Murad Hân zamanında Sinan Paşa tarafından Mimar Davud Ağa'ya yaptırılmıştır. Sinan Paşa Kasrı diye de anılan köşk, kara ve deniz yönüne çıkmalı ve külah örtülü bir orta sofanın yanlarında hizmet ve bendegân odalarından oluşuyordu. Bu zengin dekorlu köşkten günümüze ancak kesme taştan kemerli ve konsollu alt yapısı ulaşmıştır.

Padişahlar bu köşklere deniz ve Hasbahçe tarafındaki alaylar ile cirit, güreş gibi spor karşılaşmalarını izlemek amacıyla kullanırlardı. 1871'de Rumeli demiryolunun inşası sırasında bu köşkler ortadan kalkmıştır.

“Cennâti adnin müfetteheten lehümü'l ebvâb.”
(Sad Sûresi, Ayet: 50)

“Onlar
(her şeyi Allah rızası için yapan takva sahipleri)
için kapıları açılmış Adn cennetleri vardır.”

I
BÖLÜM

BİRİNCİ AVLU
ALAY MEYDANI

Bâb-ı Hümâyûn

Topkapı Sarayı'nın ana giriş kapısıdır. Bu özelliğine ve saltanat kapısı manasına uygun olarak haşmetli bir görüntüsü vardır. Fatih Sultan Mehmed tarafından 1478'de yaptırılmıştır. Mermerden olup iç içe iki kapı halindedir. Yazı ve bitkisel motiflerle bezeli ve değerli taşlarla süslüdür.

Kapının iki yanında yer alan birer çeşmeyi 1868'de Sultan Abdülaziz Hân yaptırmıştır. Sağdaki çeşmenin üzerinde:

Es-sultan zıllullahi fi'l-ard: "Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir." Solda kinde ise,

Ye'vi ileyhi külli mazlumîn: "Ve bütün mazlumların koruyucusudur," yazılıdır.

Giriş kapısının üst ortasında Hattat Remzî'nin yazdığı 1814 tarihli tuğra vardır. Tuğra'nın üzerinde Arabî celî-sülûs yazı ile 1478 tarihli dört satırlık kitâbesi yer almaktadır. [bkz. kitâbe 2]

Kitâbenin üzerinde müsenna (karşılıklı) yazı ile Hicr Sûresi'nin 45-48. âyetleri yazılıdır. Hat sanatının mükemmelliği yanında, yazılı olan âyetler, bir nevi Bâb-ı Hümâyûn'la

Cennetin kapıları ve Saray-ı Hümâyûn'la Cennet bahçeleri arasındaki münasebeti vurgulamak üzere seçilmiş gibidir. Ayetlerin meâli şu şekildedir:

"Takva sahipleri mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Oraya emniyet ve selamete girin. Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Onlar artık tahtlar üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar. Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar oradan çıkarılmayacaklardır."

Bâb-ı Hümâyûn girişinin hemen iki yanında üst kata çıkılan merdivenler bulunur. Bu merdivenlerle ulaşılan üst katta iki sıralı olmak üzere on üç penceresi olan bir köşk vardı. Bu köşk bulunduğu dönemde Beytül-mâl ve Bâb-ı Hümâyûn hazinesi olarak kullanılmıştır. Kurşun ile örtülü olan köşk, sütunlu ve bezemeli nefis bir yapıydı. 1867 yangınında yanarak yok oldu.

Bâb-ı Hümâyûn'u, kapıcıbaşı emrindeki bostancı denilen muhafızlar nöbetleşe korurdu. Muhafızlar, silahlarını kapıların duvarlarına asarlardı. Kapı, sabah namazından sonra açılır, akşam namazından önce kapanırdı. Bâb-ı Hümâyûn'dan sadece vezirler, ilim adamları, Dîvân-ı Hümâyûn görevlileri ve yabancı elçiler girip çıkabilirlerdi. Ayrıca buradan ikinci kapıya kadar at üstünde ilerlemeleri mümkündü.

Bu kapının önü nice karşılama merasimlerine, padişahların Ayasofya Camii'ne girişi ve çıkışı ile ilgili törenlere sahne olmuştur. Ayasofya Camii'nin Hünkâr Mahfili girişi Bâb-ı Hümâyûn önünde bulunmakta ve padişahlar camiye buradan girmektedirler.

Bâb-ı Hümâyûn'dan girilince üzeri kubbe-li geçit yerine gelinir. Burada Birinci Avlu'ya açılan üzeri geçme ve geometrik desenlerle

süslü iki kanatlı demir kapılar bulunur. Kapının avlu tarafındaki kemeri üzerinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası, tuğranın üst kısmında, Nasrun minallahi ve fethün karîb ve beşşiri'l-mü'minîn Ya Muhammed ve bunun da üzerinde İnnel-müttekîne âyet-i kerimesi yazılıdır. Bu âyet-i kerimeler ve kapının iki

yanındaki kitâbeler Hattat Abdülfettah Efendi tarafından 1867'de yazılmıştır.

Bâb-ı Hümayûn'un iç tarafında kapının sağında “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn”: “Allah'tan başka ibadet olunacak hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allahu Teâlâ mülkün sahibidir ve haktır,” solundaki kitâbede ise “Muhammedün Resulullahi sâdiku'l-va'di'l-emîn”: “Muhammed aleyhis-selâm Allah'ın peygamberidir. O vâdinde sadık ve emindir,” yazıları yer almaktadır.

Alay Meydanı Yahut Yok Olan Tarih

Bâb-ı Hümayûn'dan içeri girildikten sonra sarayın dış bahçeleri bulunan, içinde sayısız faaliyeti yürüten yapıları barındıran ve Bâbüs-saâde'ye kadar devam eden büyük alan Birinci

Yer veya Birinci Avlu gibi isimlerle anılmaktadır. Maalesef klasik dönemden Aya İrini Kilisesi ile Darphane dışında hiçbir yapı, günümüze ulaşamamıştır. Oysa burası sarayın bütün işlerinin görüldüğü bir kent meydanıydı.

Bâb-ı Hümâyûn'dan içeri girilince hemen sağ tarafta, kapının bitişiğinde Maliye ve Masraf Nezaretleri vardı. Bu yerler 1867 yangınında yandı. Şimdi yok... Hemen yanında Takvimhane vardı. 1867'de Matbaa-yı Amire de burada kuruldu. Maliye Nezareti'nin (şimdiki adıyla Maliye Bakanlığı) hemen yanında 120 hastayı barındırabilecek kapasitede mükemmel bir Saray Hastanesi vardı. Şu anda o da ortada yoktur. Hastanenin yanında Çizme Kapısı bulunmaktaydı. Şimdi bulunmayan Çizme Kapısı'ndan aşağıya bir yol iner ve Cephane Meydanı'nda son bulurdu. Yine Çizme Kapısı'ndan Orta Kapı'ya doğru bir duvar uzanır ve duvarın arkasında sarayın ekmek, simit ve fudla ihtiyacını gören Saray Fırını (fürûn-ı has) vardı. Yanında Has Fırın Camii ve vazifelilerin kaldığı koğuşlar bulunurdu. Şimdilerde burada Arkeoloji Müzesi Laboratuvarı ve sarayın Restorasyon Atölyesi yer almaktadır. Fırının giriş kapısı üzerinde,

Sultan I. Ahmed zamanında yaptırıldığını bildiren kitâbesi yer alır. [bkz. kitâbe 3]

Saray 1478'de tamamlandığına göre daha önce de bir fırının bulunması icap eder. Ancak buna ait bir kayda rastlayamadık. Orta kapı ile Çizme Kapı arasında Halkalı suyunun geçtiği su terazisi ve onun dibinde bir çeşme mevcuttur. Orta kapıya yakın bir yerde yine aynı sırada bir çeşme daha bulunur. Bu çeşmeye Siyaset Çeşmesi denmektedir.

Has fırının deniz tarafında Aslanhane bulunur. Burası sarayın hayvanat bahçesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca sarayın su ihtiyacının karşılandığı sarnıç ve kuyular bulunmaktadır. Bu yüzden buraya Dolap Ocağı da denilirdi. Güvercinlik, sonradan yıkılmış olan Gülhane Kasrı ve Sarayburnu çevresinde Sepetçiler Kasrı vardı. Kayıkhaneler, yalı, Serdâb denilen Serinlik Odası, Mermer Köşkü, İshakiye Köşkü ve İncili Köşk adlarında şu anda olmayan izleri silinmiş köşkler ve yalılar vardı. Gülhane Bahçesi'nin yanında Marmara'ya doğru Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'e ait topuz atma eğitimlerinde kullanılan nişan taşı vardır.

Aslanhane yamacının altında, Cephane Meydanı'nda Sultan I. Mahmûd'a ait bir Bamyâ Abidesi vardır. Bunun kitâbesi Hattat İzzet tarafından hakkedilmiş, Şair Vasîf'in otuz mısralık şiiri vardır. Bamyâ Abidesi'nin yakınında, Sultan III. Selim Hân'ın yaptırdığı Lahana Abidesi bulunur. Burada da Şair Raşî'tin on sekiz mısralık bir şiiri kitâbe olarak bulunmaktadır. Lahanacılar ve bamyacılar, Osmanlı askeri sisteminde önemli yer tutardı. Bunlar süvari askerler olup daha ziyade Tokat ve Amasya bölgelerinde yerleştirilmişlerdi. Amasya'da bulunanlara bamyacılar, Tokat'ta bulunanlara da lahanacılar denirdi. Zaman zaman aralarında tatbikatlar düzenlenir ve tatlı bir rekabet yaşanırdı.

Bâb-ı Hümâyûn'dan girişte, sol tarafta ise öncelikle sarayın odun deposu ve Hasırcılar Ocağı vardı. Bu ocağın vazifesi sarayda kullanılan hasırları dokumaktı. Hasırcılar Ocağı'nın sağında Aya İrini Kilisesi bulunmaktadır. Burası Topkapı Sarayı'nın inşasına başlandıktan sonra (1465) tamir ettirilerek silah deposu olarak kullanılmaya başlandı. 1846-1940 yılları arasında da Mecmua-yı Esliha-i Atika (Antika Silahlar Deposu) ve Askerî Müze olarak kullanılmıştır. Zaman zaman da filmlerde kilise sahnelerinin çekimi burada

yapılmaktadır. Bu askerî müzenin bir devamı gibi bahçede eski toplar sergilenmektedir.

Aya İrini Kilisesi'nin yanında Darphane vardır. Burası 1665-1967 yılları arasında tam üç yüz yıl para basımında kullanılmıştır. Sultan II. Mahmûd Hân zamanında genişletilerek burada bir Hünkâr dairesi yapılmıştır. Para basımının yanında, sarayın ihtiyacı olan çeşitli hediyeler, altın, gümüş ve sair mücevherler ile nişan ve madalyalar da burada hazırlanırdı. Zaman zaman devlet maliyesi sıkıştıkça mevcut altın, gümüş eşya, Darphane'ye gönderilerek para basımında kullanılırdı. Darphane'de dört yüz kişi çalışırdı. Darphane emininin her ayın ilk gününde saraya yeni basılmış on bin altın ve yirmi bin gümüş sikke teslim etmesi usûldendi. 1967'de Darphane'nin Nişantaşı'ndaki binasına taşınmasıyla uzun süre boş kalan bina 1994'te Tarih Vakfı'na verildi. Bu binanın önünden aşağıya

doğru inen yolda Koz (Kız) Bekçileri kapısı bulunmaktadır.

Darphane Kapısı'nın sol tarafında bulunan çeşmenin kitâbesi III. Selim Hân'ın tuğrasını taşımaktadır. Darphane'nin sağ tarafındaki kemer ve çerçeveleri görülen kapıya Darphane Kapısı denir. Üzerindeki kitâbede; 1832'de Sultan II. Mahmûd Hân tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir.[bkz. kitâbe 4]

Soğuk Çeşme yolunun hemen sağında, Şehremini Dairesi vardı. Şu anda böyle bir yapı görülmemektedir. Şehremaneti, sarayın ve sair devlet binalarının yapım ve onarım işlerine bakan devletin mühim bir makamıydı. Şehremini ayrıca, İbrahim Paşa Sarayı, Saray-ı Atik denilen Eski Saray ve Topkapı Sarayı'nın maaş ve masraflarına bakardı. Sarayın vekil harçlığı vazifesini de görürdü. Sarayın hastahane arabalarının tamiri, hacca gönderilecek Surre Alayı'nın mühimmatının temini de şehreminine aitti.

Osmanlı merkezine gelen yabancı elçilerin Osmanlı toprağına girdiğinden itibaren yol masraflarını Şehremaneti tedarik ederdi. Şehremininin derecesi yüksek olup, terfi edince defterdâr olurdu. Padişahlarla sefere gitmezlerdi. Dîvân-ı Hümâyûn üyesi değildi. Dîvân toplantılarında diğer eminlerle birlikte hariçte belli bir yerde oturur, bir şey sorulacak olursa cevaplandırırdı.

Şehremini Dairesi'nin hemen yanında, Kâğıt Emîni Kulesi veya diğer adıyla Deavi Kasrı bulunurdu. Bu kasra dîvân olduğu günlerde her gün vazifeli bir vezir gelir, halkın verdiği dilekçeleri toplar, ayrıca davacıları dinler, konuyu özetleyerek dîvâna sunar. Bu usûl, davaların süratle görüşülmesini sağlardı. Osmanlı adil idaresini yansıtan en önemli eserlerden biri olan Deavi Nezareti'nin yerinde, günümüzde onu simgeleyen bir yapının yer almaması büyük talihsizliktir. İlgililerin en

kısa zamanda onu simgeleyecek güzel ve zarif bir eseri mutlaka yaptırmaları gerekmektedir.

Soğuk Çeşme Kapısı'ndan denize doğru giden bahçeye bugün Gülhane denmektedir. Gülhane, Tanzimat Fermanı'nın okunmasından sonra bu adı almıştır. Öncesinde deniz tarafındaki bahçelere Gülhane denilmekteydi.

Çeşitli minyatürlerde de görüleceği üzere Birinci Avlu her gün ziyaretçiler, şikâyeti olanlar, iş sahipleri, padişahı ziyarete gelen elçilerin alayları, saray görevlileri ve hizmetlileri ile dolup taşan bir şehir meydanı hüviyetindedir. Zira Bâbüsselâm'a kadar uzayan bu avluya işi olan herkesin girmesi serbestti.

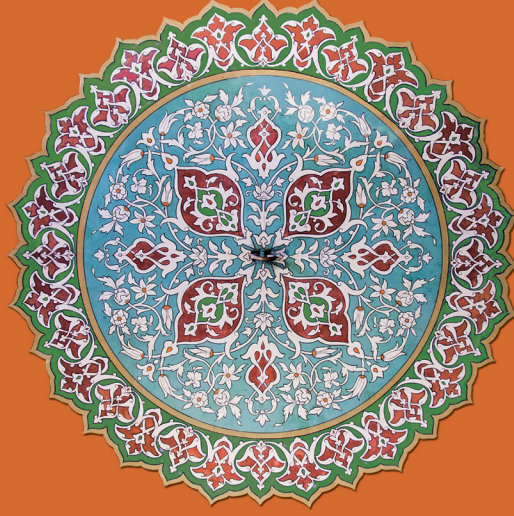
Halk rahatlıkla bu avluya girer, dilek ve şikâyetlerini bildirirdi. Her gün kubbe vezirlerinden biri Deavi Kasrı'na gelerek halkın

dilekçelerini kabul eder ve dilek sahiplerinden aldıkları ayrıntılı bilgileri gerektiğinde dîvâna sunmak üzere not ederdi. Bunlar belirli günlerde dîvânda görüşülerek karara bağlanırdı.

Bu meydandan haftada dört kez dîvâna gelen, giden vezirlerin ve büyük memurların, padişahı ziyarete gelen elçilerin alayları geçerdi. Orta kapıya (Bâbüssaâde) kadar atla gidebilen bu görevliler, burada atlarından inmek zorundaydılar. Bütün bu ziyaretçilerin hizmetlileri, atları ve seyisleri de alanda ayrı bir görüntü meydana getirirlerdi.

Bu kısım zaman zaman cenaze alaylarına da sahne olurdu. Fatih Sultan Mehmed'in cenaze töreninde Alay Meydanı'nda yirmi beş bin yeniçeri ve diğer saray mensubu toplanmıştı.

“Aslanın saldırmasının alameti tam bir sessizliktir.
Bu rahatlık, din düşmanlarına meydanı dar ettirir.
Güllenin, topun göğsünde saklanmasına aldanma.
Eğer gürlerse, Allah’ın kahredici şimşek ve gök gürültüsünü andırır.”

Kubbealtı Kitâbezi’nden